

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Kateřiny Svobodové

“Západní vedlejší dekorativní a ikonografické prvky v čínském umění Období rozdrobenosti a jejich odraz ve výzdobě buddhistických jeskynních chrámů v Yungangu z doby vlády dynastie Severní Wei”

předkládané v roce 2021 na Katedře Blízkého východu

I. Stručná charakteristika práce

Předkládaná práce si klade za cíl mapovat přenos vybraných motivických prvků užitých v rámci čínského buddhistického umění zejména s ohledem na výzdobu jeskynních chrámů Yungang vybudovaných poblíž někdejšího severoweiského hlavního města v 5.-6. stol. Původ mnohých z těchto motivů sleduje přes oázová království dnešního Xinjiangu nejen do starověké Gandhary na území dnešního Pákistánu a Afghánistánu, ale často ještě dál na západ do Mezopotámie či do prostoru ovlivněného helénistickým a později římským uměním. Na základě srovnávací analýzy jednotlivých artefaktů popsanych v sekundární literatuře či studovaných doktorandkou přímo v muzeích a galeriích, rozboru kulturně-historického pozadí jejich vzniku a studia primárních pramenů v čínštině dokládajících pohyb obyvatelstva a zejména řemeslníků podél tzv. Hedvábné stezky do Číny načrtává práce možné scénáře kulturního transferu, který zahrnoval i vybrané motivy, jež se uplatnily v buddhistickém umění. V rámci několika dílčích případových studií se doktorandka věnuje zejména rostlinnému ornamentu a architektonickým prvkům užitým v rámci dekorace, ale také vedlejším postavám jako jsou nágové a draci, atlanti a létající nebeské bytosti (apsary). Ve své analýze se však neomezuje pouze na linku buddhistického umění, ale v některých případech uvažuje o původu vzorů v oblasti starověkého Předního východu, v jiných přesvědčivě dokládá vliv umění stepních etnik a především tzv. zvěrného stylu.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Celková úroveň předkládané práce je vysoká a doktorandce se podařilo naplnit cíle práce deklarované v úvodu. Nejen, že předkládá podrobnou analýzu založenou na studiu stovek uměleckých předmětů a desítek pasáží z dobových pramenů (hlavně z klasické čínštiny), které svědčí o nesmírné pečlivosti a pílí autorky při výzkumu, ale také se jí vesměs daří zasadit jednotlivé artefakty do jejich dobového kontextu. Obojí pak přesvědčivě dokládá její teze o původu jednotlivých motivů a jejich přenosu. Je třeba vyzdvihnout, že doktorandka si je vědoma složitosti tohoto procesu a nesnaží se hledat definitivní odpovědi, které by vzhledem k dochovaným pramenům mohly být stěží průkazné, ale spíše postihnout komplexnost tohoto procesu a načrtnout možné scénáře, jakým způsobem mohly dekorativní motivy a ikonografické prvky putovat ze Západu na Východ. Dochází k závěru, že mnohé z dekorativních prvků se do Číny dostávaly ve vlnách, někdy i opakovaně a také z různých směrů a přes různá média, přičemž buddhistické umění či předměty sloužící buddhistickému kultu zřejmě byly jen jednou z možných cest, po nichž se šířily až do Číny.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Jako celek je práce členěna přehledně a její výklad je logický a srozumitelný. Nicméně několik poznámek ke struktuře a účelnosti některých pasáží je na místě.

Některé úvodní části práce jsou podle mého názoru zbytečně podrobné. To pramení bezpochyby z chvályhodné snahy poskytnout čtenáři nezbytný kontext pro lepší pochopení kulturní výměny probíhající po Hedvábné stezce a styků Číňanů s okolním světem, jakož i vnitropolitické situace na území samotné Číny. Ve stávající podobě se však jedná především o velmi hutný výčet dat doprovázející seznam jmen dynastií a panovníků, který vlastně nevyovídá o ničem jiném než o zmatku a jepičím životě dynastií a jejich vládců. Takovýto úvod je pro svou stručnost pro potřeby sinologa vlastně redundantní (a ve své zkratkovitosti někdy trochu příliš zjednodušující) a pro potřeby nesinologů poněkud postrádá vypovídající hodnotu, která by měla užší souvislost s problematikou probíranou v práci. Podobně je pojednána i pasáž o šíření buddhismu v Číně – opět spíš seznam jmen významných mnichů a přeložených sůter, aniž bychom se dozvěděli více o fungování sanghy za konkrétních dynastií či o věroučných rozdílech mezi jednotlivými učiteli a mnichy. Vzhledem k obsahu práce bych čekal úvod trochu jiného charakteru, který by se více zaměřil na přijetí a fungování buddhismu v Číně. Čestnou výjimkou jsou v tomto případě informace o několikerém pronásledování buddhismu.

V jednotlivých studiích různých motivických prvků je výklad logický a dostatečně vyargumentovaný. Jeho zprůhlednění by však velmi prospělo určité prokřesnění materiálu, na němž autorka své argumenty dokazuje. Někdy se jí stává, že geograficky skáče z oblasti do oblasti a ne vždy se drží geografické či časové posloupnosti probíraných artefaktů (např. str. 112). Jindy vrší příklady jeden na druhý a má tendenci nechat se unést konkrétní myšlenkou či sledováním jednotliviny, která však v kontextu celku nemá až takový význam a mohla by jít i do poznámky, neboť se sice jedná o velmi zajímavý detail, k celkové argumentaci však tolik nepřispívá. Obojí do jisté míry znesnadňuje orientaci v textu a udržení argumentační linky v paměti čtenáře. Čtení textu je proto docela náročné na pozornost. (Účelnější by také bylo mít vyobrazení probíraných uměleckých artefaktů přímo v textu a nikoli až v příloze na konci práce, ale to předpokládám je standardizovaný formát disertačních prací, s nímž žádný doktorand zřejmě nic moc nenadělá).

V samotné hlavní části práce jsem místy postrádal bližší vztah umění a uměleckého vyjádření ke konkrétním potřebám dané náboženské praxe. Text jako by mluvil o jednom jediném buddhismu, který byl stejný v Gandháře, Mathuře, oázových královstvích i na území Číny. Nicméně sama autorka si je očividně vědoma toho, že tomu tak nebylo. V určitých pasážích zmiňuje možnost, že sochy Buddha v Yungangu mohly být zároveň zobrazením weiských císařů jako vtělení buddhistických božstev, anebo existenci jiné, nestandardní formy buddhismu v Nije, což obojí svědčí o věroučných rozdílech, jež mohou implikovat i rozdíly v kultu a liturgii, které se samozřejmě nutně projevují i v ikonografickém plánu a výzdobě kultovních míst. Nijak však tuto možnost nereflektuje. Samozřejmě uznávám, že v rámci vedlejších motivů a doprovodných postav může být rozdíl mezi dvěma školami buddhismu zanedbatelný, ale přeci jen by určitá reflexe tohoto problému (alespoň) v úvodu na místě byla.

Podobná reflexe by byla užitečná i v místech, kde autorka probírá přebírání narativních scén a scén z džátak na základě jejich přijatelnosti pro čínské prostředí (str. 69). Neodráží zpodobnění konkrétních scén či džátak také preference toho kterého věroučného směru buddhismu?

Stejná úvaha mě napadá při četbě str. 103. kde se popisuje scéna ráje s Buddhou sedícím na lotosu – nevychází ikonografie scény z konkrétního textu? Nesouvisí konkrétní mudry s jasně danou scénou z Buddhova života podle písem a není odhalené rameno Buddha od příslušnosti ke konkrétní buddhistické škole, která měla konkrétní způsob nošení mnišského roucha (jak to ostatně známe z pozdější hínajánové i mahájánové praxe)? Stejně tak postoj královny Máji při porodu nenapodobuje šálabhandžiky, ale vychází z popisu Buddhova narození, kdy se královna měla přidržovat stromu (reaguj na pozn. 453).

V případě motivu lotosu (str. 105-107) mi chybělo zamyšlení (či poznámka) nad tím, že lotos, na rozdíl od ostatních rostlin, není západní import, ale rostlina, která roste a rostla hojně na území Číny. Její přijetí tak vlastně nebylo přijetím v pravém smyslu slova. Spíš byla nadána novou symbolikou. Anebo pokud i použití v hanských hrobkách považuje autorka za převzetí západního vzoru, pak to nikde neříká explicitně a rozhodně přesvědčivě nedokládá.

Motivické podobnosti jsou v některých případech, dle mého názoru, zdůrazňovány přespříliš, lépe řečeno, postrádám zde jistou problematizaci, která by reflektovala možnost vztahu motivu a konkrétní praxe v dané době a místě (tj. podoby konkrétních liturgických či jiných předmětů užívaných v té době v Číně). Příkladem může být na str. 106 výklad o kazetových stropích a motivu lotosu v jednotlivých kazetách jako něčeho, co přicházelo ze západu a z klasické západní architektury – ale i v čínské dřevěné architektuře byly obvyklé kazetové stropy a je pak otázkou, co tedy napodobují zachované umělecké předměty. Stejně tak by mě zajímalo, jaký je vztah mezi zpodobněnými baldachýny a závěsy nad postavami Buddhů a dalších božstev (probírané na str. 113-114) a skutečných slunečníků, baldachýnů a závěsů užívaných tehdy u dvora a v chrámech (i ony zmiňované lemy v hanských hrobkách totiž zřejmě zpodobňují skutečné závěsy té doby). A také zdobení květy může odrážet běžnou praxi okrašlování soch i lidí (vládců) květinovými girlandami. V takovém případě tak ani nejde o druh či konkrétní zpodobnění květu jako o fakt, že podobný věnec vyjadřuje královskou autoritu.

Formální úroveň práce

I po formální stránce je práce na vysoké úrovni a obsahuje jen minimum opomenutí či překlepů. Je psána pěkným a kultivovaným jazykem (až na skutečně jen pár výjimek, např. str. 75: „Války způsobovaly rozprchnutí se buddhistické komunity po Číně... Podpora barbarských dynastií hnaná na jedné straně...“).

Pro sinologa je trochu rušivé nedůsledné používání čínských znaků – vzhledem k charakteru práce a odbornému zaměření doktorandky není však tento dílčí nedostatek formální stránky práce nijak zásadní. To samé platí i o drobných nepřesnostech v prepisech z některých jiných jazyků – např. lokalita jménem Nágardžunakonda přepsána chybně jako Nagardžunikonda (např. str. 87) – nebo o nedůsledném skloňování či naopak neskleňování sanskrtských výrazů – na str. 103 „Buddha v padmášana s dhjána mudrou...“. Opět vzhledem k charakteru a rozsahu práce nelze předpokládat, že by autorka byla s to obsáhnout všechny pramenné jazyky a orientovat se v jejich prepisech. Ostatně nijak to neztěžuje orientaci v práci ani neovlivňuje či dokonce nesnižuje její argumentaci.

Práce s prameny či s materiálem

Autorka pracuje adekvátním způsobem se sekundárními zdroji a zohledňuje ve své práci nejnovější badatelské trendy. Problematické je pouze odvolávání se na přednášky na FF UK jako zdroj informací v úvodu práce, když k danému tématu existuje dostupná sekundární literatura.

Výběru primárního materiálu k srovnávací analýze nelze nic vytknout. Je dostatečně široký a reprezentativní na to, aby měl vypovídací hodnotu a bohatě tak dokládá autorčiny argumenty. Vhled do problematiky a argumenatci hlavně v poslední části vhodně doplňují či podpírají i citace z primárních pramenů (čínské dynastické historie, životopisy mnichů a mnišek, zápisky z cest do Indie a další). Doktorandka si dala velkou práci s jejich překladem, který je až na několik drobných nepřesností (např. slovo hui – „stalo se, že“ v textu 19, anebo smísení „hlavní město“ s titulem princezny ze Xianyangu v textu 22) velmi dobrý. Zmíněné nepřesnosti také v žádném případě nevedou

ke špatnému porozumění textu a nevedou k pomýlené interpretaci těchto pramenů.

Velmi zřídka se objeví drobné prohřešky v terminologii, které však často pramení z faktu, že doktorandka není sinolog a nezbytné informace přebírá ze sekundární literatury – Např. princ z Wei, princ z Hexi na str. 39 a princ Ying z Chu na str. 55, ale král Ying v poznámce 175 na téže straně – nechme stranou, že se ve všech případech jedná o knížete či krále a že označení princ je vlastně nechtěný anglismus přejetý z anglického prince, což znamená jak „princ“, tak „kníže“, byla by však žádoucí konzistentnost v překladu titulu wang.

Na několika málo místech narazíme na příliš zjednodušující formulace, které zřejmě svědčí o nepochopení situace, jež pramení z nedostatku hlubší obeznámenosti s historickým kontextem – příkladem budiž tvrzení, že se Liang Wudi opakovaně snažil stát mnichem (str. 58), anebo směšování skutečného otroctví s rituálním v případě matky Pei Zhia (str. 218). Ve skutečnosti Wudi i tato zbožná žena činili to samé – odevzdali se do vlastnictví snaghy, aby je jejich blízcí vykoupili, a oni tak získali zásluhu obdarováním buddhistické obce. I v tomto případě se však jedná o výtky sinologa, které se nijak netýkají hlavních argumentů a závěrů práce, které autorka předkládá s potřebnou jistotou, jež svědčí o její dosavadní metodologické průpravě.

Vlastní přínos

Předkládaná práce je originálním a v českém prostředí velmi ojedinělým přínosem do dané problematiky. Autorce se podařilo na shromážděném materiálu přesvědčivě dokázat opakovaný přenos jednotlivých motivů a ten díky propojení s čínskými prameny zasadit do kontextu historického vývoje v bouřlivém období rozdrobení. Jedná se o zdařilé propojení různých přístupů a disciplin, které posouvá naše poznání. Vše vhodně doplňuje bohatá obrazová příloha, jež je u práce tohoto typu stěžejní a dokládá autorčino důkladné obeznámení s problematikou a dostupnými zdroji (v tomto případě uměleckými předměty ve světových sbírkách či přímo na archeologických lokalitách).

IV. Dotazy k obhajobě

1. Nejprve bych se rád vrátil k absenci hlubší reflexe vztahu buddhistického učení, případně odlišných škol a kultické praxe na možné přebírání motivů a rád bych se dozvěděl, jak k tomuto problému doktorandka přistupovala.

2. Zaujala mě interpretace zjednodušené pseudokorintské hlavice jako praobrazu zvláštního zakončení některých yunggangských pagod (str. 134). V této souvislosti mě napadá, že se nápadně podobají pozdějšímu konkrétnímu stylu tzv. pagody krále Ašóky (Ayuwang ta 阿育王塔), která se objevuje ve formě relikviářů od 10. století, ale možná by se s ní dala spojit i konkrétní suiská pagoda Simen ta 四门塔 v shandongském Jinanu. Vidíte zde také možnou vývojovou linku?

V. Závěr

Výše zmíněné výtky či spíše poznámky jsou pouze marginální a nijak nemění celkové vyznění práce, již považuji za velmi zdařilou. Rozhodně je třeba vyzdvihnout kombinaci pohledu archeologického a uměnovědného se snahou porozumět dobovým čínským pramenům, s níž se setkáme jen výjimečně. Z těchto důvodů předběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako **prospěšla**.

30. ledna 2022

[Mgr. Jakub Hrubý, Ph.D.]